

Ana Cergol Paradiž, Irena Selišnik

Akterke ženskega gibanja na socialnem področju: kontinuitete in prelomi¹

Demografski katastrofi obeh svetovnih vojn sta skupaj s težnjo po povojni »kulturni demobilizaciji« in vrnitvi v »normalne razmere« spodbudili več različnih pobud, ki so v javnem diskurzu poudarjale pomen dobrodelnega oziroma socialnega dela, predvsem na področju zaščite mater in otrok in še posebej vdov in sirot. Mnoge izmed teh pobud so pred drugo svetovno vojno zagovarjala in tudi udeleževala slovenska ženska društva in nekatere njihove vidne predstavnice, npr. Alojzija Štebi, ki je delovala tudi v državnih strukturah za socialno varstvo. Nekatere spremembe, ki so jih te posameznice zagovarjale že pred vojno, so se uresničile takoj po letu 1945, ko se je za takšno delo pomembno angažirala tudi Antifašistična fronta žensk, veliko njenih članic pa je bilo tudi zaposlenih na vidnih položajih v okviru Ministrstva za socialno varstvo. Čeprav so na idejni ravni povojne akterke gotovo vsaj nekoliko upoštevale smernice, ki so jih začrtale feministke pred vojno, saj so med drugim mnoge med njimi delovale v ženskem gibanju že pred vojno, pa so same v svojih besedilih predvsem poudarjale prelom na področju socialne politike z razmerami v obdobju pred revolucijo.

Ključne besede: socialno delo, socialna politika, zgodovina, socialno varstvo, aktivizem, feminizem.

Doc. dr. Ana Cergol Paradiž je zaposlena na Oddelku za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Kontakt: ana.cergolparadiz@ff.uni-lj.si

Doc. dr. Irena Selišnik je zaposlena na Oddelku za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Kontakt: irena.selisnik@ff.uni-lj.si.

Agents of the women's movement in the social field: continuities and fractures

The demographic catastrophes of the two World Wars, together with the desire for post-war "cultural demobilization" and a return to "normal conditions", stimulated a series of different initiatives that emphasized the importance of charity and social work in the public discourse, especially in the field of protecting mothers and children and specifically widows and orphans. Before World War II, many of these initiatives were advocated and implemented by Slovenian women's associations and some of their prominent representatives, e.g. Alojzija Štebi, who also worked in state structures for social welfare. Some of the changes that these individuals advocated even before the war were implemented immediately after 1945, when the Women's Anti-Fascist Front was also significantly involved in this type of work, and a significant number of its members were also employed in prominent positions within the Ministry of social policy. Although at the ideological level, the post-war agents certainly at least to some extent took into account the guidelines outlined by feminists before the war, as many of them were already active in the women's movement before the war, in their texts they themselves mainly emphasized the fracture in the field of social politics with conditions in the period before the revolution.

Key words: social work, social policy, history, social protection, activism, feminism.

Ana Cergol Paradiž, PhD, is an associate professor at the Department of History, Faculty of Arts, University of Ljubljana. Contact: ana.cergolparadiz@ff.uni-lj.si

Irena Selišnik, PhD, is an associate professor at the Department of History, Faculty of Arts, University of Ljubljana. Contact: irena.selisnik@ff.uni-lj.si.

1. Uvod

Po koncu druge svetovne vojne je bila v osrednjem slovenskem časopisu *Slovenski poročevalec* (1945) objavljena novica, da se je razšlo Splošno slovensko žensko društvo. Društvo, ki je skoraj pol stoletja sodilo med glavne akterje

1 Članek je nastal v okviru projekta J6-4602 Materinstvo in reproduktivna politika v 19. in 20. stoletju in v okviru ERC projekta EIRENE.

0000-0002-6054-497X

0000-0002-8834-8735

ženskega in feminističnega gibanja na Slovenskem, je tako prenehalo delovati, k temu naj bi ga prisilila nova oblast, ki je njegove nekdanje članice nato spodbudila k delovanju v Antifašistični fronti žena (AFŽ) (Budna Kodrič, 2003, str. 96). Njegove članice, ki so bile ne le prostovoljno, temveč v nekaterih primerih že tudi profesionalno vključene v številne socialne aktivnosti, zlasti na področju socialne zaščite mater in otrok, je vodja glavnega odbora Antifašistična fronta žensk (AFŽ) Angela Mahnič pozvala, naj se vključijo ne le v njeno organizacijo, pač pa tudi v OF. Bogate izkušnje in ideje pred in med vojno javno angažiranih žensk naj bi bile tako prenesene v drugačno politično okolje.

Prav vprašanje, koliko je povojna oblast upoštevala ideje in človeške vire predvojnega ženskega gibanja, je osrednja tema najinega članka. Minka Govekar² je v teh prvih povojnih letih opozarjala, naj se glavne nosilke novih politik zavedajo, da

se življenje ni šele z vami začelo, nego da smo me že starejše in najstarejše – izročale zorane, posejane in plodne njive mlajšim in najmlajšim v nadaljnjo obdelavo. (Jeraj, 2003, str. 154)

Kljub opozorilom se je že nekaj let pozneje zgodila pozaba, druga svetovna vojna se je interpretirala kot popolni prelom s starojugoslovansko družbo in njenimi politikami (Jeraj, 2003, str. 154). Toda za vsakim sistemom ostanejo ne le njegovi prežitki, vsak prelom pomeni v marsikaterem pogledu tudi nadaljevanje simbolov in vrednot ter izhaja iz izkušenj preteklega. V članku bova odgovorili na vprašanje, koliko to velja tudi za ženske organizacije in njihov angažma na področju socialne politike. Nakazali bova, da je zametke ideje o šolanju za socialno delo najti že v medvojnem obdobju, da pa je bilo to institucionalizirano v povojnem obdobju.

Zanimalo naju bo tudi, katere ženske, ki so bile dejavne v predvojnem obdobju bodisi na socialnem področju bodisi na področju zavzemanja za pravice žensk, najdemo tudi v povojnem obdobju, po nastanku Ljudske republike Slovenije kot dela nove Jugoslavije, in koliko so se predvojne ideje, ki so se nanašale na socialne probleme žensk in otrok, prenašale v povojno obdobje.

2. Feministično gibanje in njegova agenda v medvojnem obdobju

Medvojni Jugoslaviji, ki je bila v dvajsetih letih skoraj v permanentni politični krizi, v tridesetih letih pa jo je zaznamovala nedemokracija političnih razmer, je kljub vsemu uspelo ustvariti razmere, v katerih se je razmahnilo dokaj razvejeno žensko in feministično gibanje. V članku uporablja izraz žensko gibanje za društva, ki mobilizirajo svoje članstvo prav na podlagi identifikacije z »žensko agendo«, gre za organizacijsko strategijo, ki ženske obravnava kot ciljno skupino, pogosto v značilnih ženskih vlogah (matere,

² Minka Govekar (1874–1950) je bila od začetka 20. stoletja do druge svetovne vojne ena najpomembnejših osebnosti ženskega gibanja. Delovala je kot učiteljica, prevajalka in publicistka. (Jeraj, 2003)

soproge). Feministična društva pa razumeva kot vsa tista, katerih namen je spremeniti žensko neenakopravnost nasproti moškim oziroma obstoječi spolni red (Ferree in McLurg Müller, 2004, str. 577).

Tudi v tem pogledu je delovala krovna organizacija večine ženskih društev v državi Narodni ženski savez (NŽZ), pozneje preimenovan v Jugoslovansko žensko zvezo (JŽZ) in precej radikalnejši Ženski pokret, ki je deloval zlasti v večjih jugoslovanskih mestih. V prvih povojnih letih so obstajale med obema ženskima zvezama v Jugoslaviji napetosti, saj konservativne organizacije niso hotele podpreti zahtev po volilni pravici žensk ali denimo izenačenju položaja nezakonskih in zakonskih otrok, proti koncu dvajsetih let pa se zgodijo spremembe. Narodni ženski savez in Ženski pokret ostaneta sicer različni organizaciji, a delujeta prepletено. Številne pomembne funkcije v obeh organizacijah zasedajo iste osebe, znotraj njiju se razvijajo podobne ideje, hkrati sta obe organizaciji zelo poudarjali socialno vprašanje, zlasti v povezavi z zaščito mater in otrok. Tako sta bili npr. Alojzija Štebi in Milena Atanacković, obe vodilni akterki Ženskega pokreta in Narodnega ženskega saveza, zaposleni na Ministrstvu za socialo politiko in sta se tako tudi profesionalno ukvarjali s socialnim vprašanjem (Grubacki in Selišnik, 2022).

Alojzijo Štebi (1883–1956) je socialno vprašanje zanimalo že pred prvo svetovno vojno, tako je bila kot ena prvih strokovnjakinj na Slovenskem imenovana v posebno komisijo za žensko delo pri novoustanovljenem ministrstvu za socialno politiko še v stari monarhiji. Po koncu prve svetovne vojne (od leta 1922) je vodila »Odsek za zaščito dece in mladine«, ki ga je prevzela od Frana Goršiča, v okviru Oddelka za socialno skrbstvo, leta 1926 je postala sekretar Mestne zaščite dece in mladine v Ljubljani. Leta 1927 naj bi jo katoliška oblast želela prisilno upokojiti (*Primorski dnevnik*, 1956; Arhiv Republike Slovenije, Zbirka spominskega gradiva o delavskem gibanju, Dopis 1. 4. 1927) oziroma naj bi se pojavila potreba za njeno premestitev (Vode, 2000, str. 129). Vzrok je bila bržkone tudi disciplinska preiskava, v katero je bila posredno vpletena, saj naj bi sodelavcu zaupala škodljivo informacijo (Arhiv Republike Slovenije, Zbirka spominskega gradiva o delavskem gibanju, Upravno sodišče za Slovenijo).

Potem ko je leta 1927 odšla v Beograd, ni v celoti znano, kaj se je tam dogajalo z njeno poklicno kariero. Ob upokojitvi naj bi vendarle bila pomožni sekretar na Ministrstvu za socialno politiko in narodno zdravje. Leta 1940 se je zaradi bolezni upokojila, nato pa po drugi svetovni vojni zopet začela delati na ministrstvu vse do leta 1950. Umrla je leta 1956. Štebi je med drugim vodila Sekcijo za socialno delo v banovinski sekciji Dravske banovine Jugoslovanske ženske zveze, o socialnem delu je precej objavljala tudi v *Ženskem pokretu*, časopisu, ki ga je objavljalo feministično gibanje v Beogradu (Leskošek, 2006, str. 40). Socialno delo je bilo takrat razumljeno zlasti kot politološki ali sociološki koncept, kako organizirati oziroma reformirati socialno politiko, medtem pa je bila dejanska pomoč potrebnim prepuščena »zdravstveno-higijeničnemu« kadru, torej prvim patronažnim medicinskim sestram (Selišnik in Cergol Paradiž 2016).

Že v svoji knjižici *Demokratizem in ženstvo* (1918) je načrtala smer reševanja socialnega vprašanja, ki je bila dokaj teoretska, posredno se je nanašala tudi na socialno delo. Tako je ugotavljala:

Dobrodelnost je nekaj izumetničenega, je ponižujoča za one, ki so jo deležni, a tudi za one, ki jo izvršujejo, ker je ta način socialne pomoči prisiljen. Prava istinita socialna pomoč mora biti zavestna, mora izvirati iz prepričanja dolžnosti: ker smo vsi člani socialne skupnosti, zato imamo tudi vsi socialne dolžnosti, iz socialne vesti, iz socialne odgovornosti se mora oprijeti ženstvo dela v javnosti in za javnost. (Štebi, 1918, str. 6)

V članku o novi smeri v feminističnem gibanju iz leta 1925 je zapisala, da se velika večina društev ukvarja s humanitarnim delom in ne socialnim (Štebi, 1925, str. 242). Leta 1926 je v članku *O našem radu u društvima* pozivala k sistematičnemu delu za transformacijo dobrodelnega dela v ženskih društvih v socialno delo.

Vrlo je mali broj udruženja, prema izveštajima, koja su prešla preko toga običnog humanitarnog i prosvetnog delokruga i latila se socijalnog rada. (Štebi, 1926, str. 393)

V članku je kritizirala skromne subvencije, ki naj bi jih za humanitarno delo pridobila ženska društva, in od društev zahtevala, naj izvajajo pritisk na državo, da bi ta organizirala javne socialne ustanove, ki bi sistematično zagotavljale pomoč tistim, ki jo potrebujejo. Vloga ženskih društev bi se v primeru ustanovitve takšnih ustanov omejila na to, da bi na te ustanove posredovale informacije in jih nadzorovale v njihovem delu. Posameznice, povezane v društva, naj bi tako s kolektivno akcijo delovale v korist precej večje skupnosti, namesto da so pomagale skromnemu številu socialno ogroženih ljudi. Organizirano in skupno delovanje ženskih društev bi lahko izvajalo moralen in odgovoren nadzor nad porabo denarja za socialne namene, odkrivalo socialne probleme in posredovalo povratne informacije državi, ki bi bila odgovorna za neposredno pomoč.

Sodobno socialno delo naj bi temeljilo na dobro premišljenemu načrtu o nosilcu socialnega dela, skrbni pripravi vseh »pomožnih organov« in »oplemenitvi metod«. Socialno delo naj torej ne bi olajšalo »bede le za trenutek«, ampak naj bi jo skušalo prepričati, predvsem pa ne bi čakalo, da se oseba v stiski sama obrne na institucije, pač pa naj bi angažirane profesionalke tiste, ki so potrebni pomoči, poiskale same. Zasebne in javne ustanove naj bi harmonično sodelovale in svoje delovanje prilagajale lokalnim razmeram in tudi tako reformirale obstoječo socialno politiko (Štebi, 1926). V referatu *O saradnji društava*, ki ga je imela na letnem kongresu NŽZ leta 1929, je še bolj poudarila vlogo društev kot posrednika med ljudmi in oblastjo s ciljem izboljšanja življenja v državi (Štebi, 1929, str. 18).

Alojzija Štebi in druge feministke so težile k preobrazbi socialne politike in opozarjale na dolžnost države pri skrbi za ljudi. Kongresi Jugoslovskega ženskega saveza so tudi v tridesetih letih opozarjali, da se morajo

zasebne in javne ustanove, ki se ukvarjajo s socialno politiko, povezati in sodelovati zlasti pri razvoju socialno-higijenskih institucij (Štebi, 1933, str. 67).

Stališče države Kraljevine SHS je bilo na začetku dvajsetih let precej drugačno od stališč Alojzije Štebi: socialno politiko je razumela kot utelešenje treh dejavnikov, države, občin in zasebnih ustanov, in zgolj tam, kjer ni zasebnih ustanov, naj bi država ustanavljala lastne institucije. V pisanju predhodnika Alojzije Štebi na Oddelku za socialno skrbstvo, Franca Goršiča, se tako kaže, da država kakšne velike aktivne vloge zase ni predvidevala. Država naj bi zelo spodbujala predvsem zasebno pobudo (Goršič, 1921, str. 15, 51). Temu je Štebi nasprotovala, saj je stvari videla drugače; država in lokalne skupnosti naj bi prevzele finančno in moralno odgovornost in zagotovile, da bo pomoč ljudem v stiski izvedena strokovno.

V tridesetih letih se je državna politika precej spremenila in socialne politike so se izboljšale (Dobaja, 2018, str. 50). Vse to je bilo tudi predmet predloga novega zakona iz leta 1936, ki je krepil nadzor nad zasebnimi ustanovami, saj naj bi te še vse prepogosto delovale »po svoje«, in jih odločneje podredil državnemu nadzoru (Živanović, 1936, str. 46).

Pri tem se pojavlja vprašanje, koliko je na spremenjeno stališče države vplivalo žensko gibanje in akterke v njegovem okviru, ki so se ukvarjale s socialnim vprašanjem. Ob koncu tridesetih let lahko najdemo poleg vse bolj strnjene povezovanja ženskih društev v regionalnem okviru tudi drugo podobno povezovanje specializiranih jugoslovanskih društev. Združeno delovanje naj bi bil cilj tudi v ustanovitvi in povezovanju znotraj Unije za zaščito dece, ki je prav tako želela povezati čim več organizacij s področja sociale, ki se ukvarjajo z zaščito otrok. V svoji deklaraciji pa je to zahtevala tudi v novi zakonodaji o zaščiti otroka (Živanović, 1936, str. 46).

Ideje Alojzije Štebi o sistematičnem delu organizacij za izboljšanje in preobrazbo humanitarnega dela v socialno delo so se torej uresničevale na več področjih (ne zgolj prek NŽZ in v ženski politiki). Tu se poraja vprašanje, ali so se ideje prenašale iz socialne politike tudi na področje ženske organizacije ali obrnjeno³ in kakšno vlogo so na področju socialne politike imeli jugoslovansko žensko gibanje in njegove glavne akterke, ki so se strokovno ukvarjale z vprašanjem zaščite mater in otrok ali bile celo zaposlene na Ministrstvu za socialne zadeve in narodno zdravje.

Na primeru Cirile Pleško Štebi, snahe Alojzije Štebi, ki je bila sprva zaposlena kot sekretarka na oblastni zaščiti dece in mladine, nato na ministrstvu za socialno politiko, to lahko potrdimo. Cirila Pleško Štebi je pomagala pri vzpostavitvi posvetovalnic za matere v okviru Dečjega doma v Ljubljani (Klasič Škofljanec, 2003, str. 211). Hkrati je Dečji dom tudi primer dobrega sodelovanja ženskih društev in strokovne javnosti, saj so skupaj v društvu Dečji

3 Članica Jugoslovanske ženske zveze Zlata Pirnat je sodelovala pri Jugoslovanski uniji za zaščito dece in v tem okviru kot največja problema na tem področju omenila koordinacijo med zasebnimi društvi in povezovanje z državnimi ustanovami (Selišnik in Cergol, 2016, str. 248).

in Materinski dom Kraljice Marije oblikovali program institucije, prav tako pa so sodelovali tudi pri zbiranju finančnih sredstev (*Jutro*, 1926).

Predlogi in zahteve, ki jih je Cirila Štebi Pleško pošiljala na ministrstvo (kot predstavnica ženskih društev), so bili številni, med drugim je zahtevala tudi, da Ministrstvo za socialne zadeve začne zaposlovati ženske. V *Jutrovi* rubriki »Žena v sodobnem svetu«, ki so jo večinoma pisale članice NŽS, lahko preberemo pozive, da mora biti socialno področje v celoti prepuščeno šolanim ženskam in da je za potrebe dobro delujoče socialne politike nujno ustanoviti šolo za organizirano socialno delo in vzgojo (*Jutro*, 1932a; b). Ali je naključje, da je k ustanovitvi podobne šole, za katero so se zavzemale ženske organizacije (Šole za socialne pomočnike in pomočnice), pozival tudi ban Dravske banovine od leta 1935, ostaja odprto (Dobaja, 2018, str. 73). Vsekakor kaže, da so ideje ženskih društev prodirale tudi v institucionalne mehanizme odločanja in vplivale nanje.

Predvojno ukvarjanje društev za zaščito mater je tako v delih nekaterih intelektualk daleč presehalo dobrodelno delovanje. Številne feministke so se v Jugoslaviji in tujini intenzivno ukvarjale z vprašanjem materinstva in pričakovale intervencijo države za zaščito žensk (Delap, 2007). Med ključne zahteve je tako sodila ideja, da se po potrebi obide moškega kot paternalističnega skrbnika družina, če je ta nesposoben, in se pomoč države usmeri neposredno na preostale člane družine. Na Slovenskem je te ideje zelo dobro povzel koncept materinske pokojnine, ki je leta 1932 iz tujine prodrl tudi v Jugoslavijo.

Pleško Štebijeva (1932, str. 147–150) je zahtevala sprejetje zakona, ki bi za vsako žensko z otroki, ki živi sama (vdova, nezakonska mati, ločenka), prevedel dohodek, ki bi ga dodelila občina. Predlog tega zakona po norveškem vzoru sta Jugoslovanski ženski savez in Aliansa ženskih pokretov poslali na Ministrstvo za socialne zadeve in zahtevali njegov sprejem tudi v parlamentu. Naslednje leto je JŽZ ponovil zahtevo Cirile Pleško Štebi, občine so sicer že razpolagale in dodeljevale podpore, vendar kljub vsem poskusom materam, razen če so bile zavarovane, država ni samodejno nakazovala podpore. Aliansa je predlog nato nekoliko spremenila in leta 1937 zahtevala, da se uzakoni poklic gospodinje, za katerega bi ženska prejela državno plačo (Statut žene, 1937, str. 10). JŽZ pa je prav tako zahtevala tudi sprejetje nove uredbe, po kateri bi država v primeru uslužbencev, ki so bili alkoholiki, nakazovala plačo neposredno soprogi (Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine. II. Oddelek. Fascikel 7–3, Pravni položaj žene).

S socialnim delom so seveda zelo tesno povezane tudi druge pobude, ki so poskušale urediti položaj mater in otrok. Ena izmed najbolj kontroverznih pobud tudi v kontekstu ženskega gibanja je bila ureditev položaja nezakonskih otrok. Alojzija Štebi in Vita Zupančič sta se tako že leta 1922 zavzemali za izboljšanje zakonodaje za nezakonske otroke. Tako naj bi uradnice morale dobiti draginjske doklade tudi za svoje (nezakonske) otroke. Toda predlog slovenskih ženskih društev je bil leta 1922 na zborovanju ženskih društev Jugoslavije v Ljubljani zavržen (Štebi, 1925, str. 243). Nekaterim ženskim

društvom se je predlog namreč zdel sporen, toda ljubljanska društva so aktivnosti zanj nadaljevale.⁴

Leta 1937 je predlog za izenačenje zakonskih in nezakonskih otrok postal del predlogov Alianse za oblikovanje novega enotnega jugoslovanskega civilnega prava (Statut žene, 1937). Poleg tega je denimo Alojzija Štebi že leta 1919 na srečanju NŽS v Novem Sadu zahtevala reformo občega državljankega zakonika, civilnega prava (torej izboljšanje položaja žensk v državljanškem zakoniku), da se izenačijo nazivi in višina plače uradnikov in uradnic, zaščito noseče delavke, pravico, da je ženska navzoča na sojenju, urejanje pravic hišnih pomočnic ipd. (Zgodovinski arhiv Ljubljana, b.d.). Cirila Pleško se je ukvarjala tudi s starostnim zavarovanjem mater (*Jutro*, 1935).

V tridesetih letih so postale del ženskega gibanja mlade komunistke iz Doma visokošolk. Članice Doma visokošolk so bile del različnih strokovnih skupin pri sekciji Jugoslovanskega ženskega društva (JŽZ) v Dravski banovini. Razpravljale so o členu 171, ki ni dovoljeval splava zaradi socialnih razlogov, zahtevale so dostop vseh javnih služb ženskam in splošno volilno pravico. Dom visokošolk je bil član Jugoslovanske ženske zveze od leta 1936, članice doma pa so se pridružile še Slovenskemu splošnemu ženskemu društvu, Zvezi gospodinj, Društvu akademskih izobraženih žena. Med njimi so bile najvidnejše Zlata Pirnat, Kristina Vrhovec Brenk, Marica Dekleva por. Ravnikar (pozneje članica Komisije za varstvo mater in otrok), Ada Dequal por. Krivic (Ada Dequal je po letu 1945 postala predsednica Sveta za socialno varstvo v Sloveniji). Med članicami društva zasledimo tudi Vido Tomšič in Vesno Stranič, pa tudi Zlato Pirnat por. Cognard (Muser, 1970, str. 52–58). Hkrati so nekatere med njimi sodelovale tudi z osrednjim glasilom ženskega gibanja v Ljubljani, *Ženskim svetom*. Zanj so pisale Milena Mohorič, Erna Muser, Marja Boršnik, Katja Špur (Hočevnar, 1969, str. 143).

3. Nove ideje in novi kadri? Ustanovitev Ministrstva za socialno politiko leta 1945

Ministrstvo za socialno politiko Narodne vlade Slovenije je bilo ustanovljeno 5. 5. 1945, na njegovo področje delovanja naj bi sodile te naloge: socialno skrbstvo za vse sloje delovnega ljudstva, zaščita socialno ogroženih slojev, posebej invalidov in drugih žrtev prve in druge svetovne vojne, zaščita mater, otrok in mladine, skrb za izseljence in repatriacijo vojnih ujetnikov, konfinirancev,⁵ internirancev, pregnancev in nadzor nad izvajanjem socialnega zavarovanja in ureditvijo delovnih razmer.

Ministrstvo je imelo ob koncu leta 1945 te oddelke in odseke: Splošni oddelek, Oddelek za splošno socialno skrbstvo, Oddelek za ureditev delovnih razmer in socialno zavarovanje, Oddelek za zaščito mater, otrok in mladine,

4 Cirila Pleško je tako izvajala predavanja o tem.

5 Tisti, ki prisilno bivajo v določenem kraju, npr. politični nasprotniki v času italijanskega fašizma. Več o slovenskih konfinirancih v Kacin-Wohinz in Verginella (2008).

Invalidski oddelek in Oddelek za repatriacijo. Ministrstvo se je ob reorganizaciji vlade 6. 3. 1946 preimenovalo v Ministrstvo za socialno skrbstvo Ljudske republike Slovenije, vendar ni spremenilo področja dela, strukture in pristojnosti. Leta 1947 je bilo ustanovljenih še več mladinskih in invalidskih domov, ki so skrbeli za vzgojo in delo mladine.

Področje delovanja ministrstva je torej pokrivalo teme, ki so jih pred vojno zelo angažirano obravnavale članice ženskih društev. Vodilni kader na omenjenem ministrstvu je leta 1947 sestavljalo 41 oseb, od tega približno polovica žensk. Ženski kader je prevladoval predvsem na Oddelku za zaščito mater, otrok in mladine, med vsemi trinajstimi zaposlenimi na tem posebnem oddelku je bilo namreč kar sedem žensk.

Z vidika ugotavljanja kontinuitete in prenosa idej je pomembno, da je bilo 13 (torej več kot polovica) žensk, ki so leta 1947 delale na vodstvenih položajih na Ministrstvu za socialno skrbstvo, rojenih pred letom 1919. Med vsemi vodilnimi ženskami samo tri niso bile aktivistke OF ali partizanke. Za večino zaposlenih vodilnih žensk na ministrstvu, rojenih pred letom 1919 in po njem, je bila ta vodilna služba prva služba v življenju (osem, za štiri ni podatka, pet se jih je preselilo iz zasebnega sektorja). Med tistimi, ki so bile rojene pred letom 1919, je bila v štirih primerih to prva služba, pet se jih je v državno službo preselilo iz zasebnega sektorja. Samo štiri med omenjenimi trinajstimi so že pred tem delale v državni službi (Cita Lovrenčič, Marica Trampuž in Draga Tomac kot vodja doma na Vranskem, Milena Mohorič pa j nekaj let delala kot profesorica). Marsikdo je na Ministrstvo za socialno politiko prišel po zaslugi svojega humanitarnega dela v KPJ oziroma v vojnem času. Poleg Ane Ziherl, ki je vodila delo z ilegalčki in je bila pred vojno članica Rdeče pomoči, bi lahko povezavo ugotovili še za njeno glavno pomočnico Sodja Minko in za Marijano Draksler v Rdeči pomoči ali za Toneta Tomana (Krivic, 2004, str. 339).

Na prvi pogled se zdi, da kontinuitete med akterkami v ženskem gibanju in novimi akterkami oblikovalk socialne politike ni. Toda v liku pediatrinje Anče Konvalinko Tavčar jo lahko opazimo, bila je med ustanoviteljicami Zaveda za zdravstveno zaščito mater in dece v medvojnem obdobju in ga je tudi vodila. Med drugo svetovno vojno je skrbela za ilegalčke in po njej predavala medicinskim sestram, pediatrom, napisala je številne strokovne in poljudne članke ter knjižico *Zdrav dojenček – srečna mati*. Bila je pobudnica gradnje tudi t. i. novega dečjega doma na Vrazovem trgu (Kržišnik, 2014, str. 244).

Podobne primere bi lahko našli tudi drugod po Jugoslaviji. Maša Živanović, znana pediatrinja iz Sarajeva, je v številnih člankih pred vojno pisala prav o zaščiti mater, otrok, higieni in zdravstveni vzgoji, delo je po drugi svetovni vojni nadaljevala v okviru AFŽ. Tudi Alojzija Štebi se je po drugi svetovni vojni ponovno zaposlila na Ministrstvu za socialne zadeve, in sicer kot referentka za partizanske sirote, pozneje je bila premeščena na Ministrstvo za delo (Arhiv Republike Slovenije, Zbirka spominskega gradiva o delavskem gibanju, Dopis 31. 12. 1945).

Kontinuiteta je najočitnejša pri novih kadrih, ki so se z udeležbo v ženskih društvih v medvojnem obdobju seznanili z modernimi idejami o socialnem

varstvu. Tako je Angela Vode po nareku partije delovala v Jugoslovanski ženski zvezi, predvojne komunistke Poldka Kos, Milena Mohorič in Štefka Zbašnik v Zvezi delavskih žena in deklet, v Zvezi gospodinjskih pomočnic Vida Tomšič, v Zvezi kmetskih fantov in deklet Mira Tomšič por. Svetina (Arhiv Republike Slovenije, Zbirka spominskega gradiva o delavskem gibanju, Historiat dela med ženami, škatla 12). V JŽZ je tajniška opravila prevzela komunistka Erna Muser, pozneje se je zaposlila na Ministrstvu za izobraževanje, v svojem povojnem publicističnem delu pa se je ukvarjala predvsem z vprašanjem ženske enakopravnosti.

V JŽZ naj bi komunistična agenda padla na zelo plodna tla, zato društvo ni ušlo očitkom, da je pod vplivom komunistov (Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, Procesi: Nagode in soobtoženi, škatla 576, Angela Vode). Prav v Komisiji za zaščito dece in mladine je namreč sodelovalo veliko članic Doma visokošolk, ki je bil sedež ilegalnega dela komunistk, formalno pa je bil Dom visokošolk vključen tudi v JŽZ (prav tam). Komunistična partija Jugoslavije je delovala tudi v Ženskem pokretu in Društvu akademsko izobraženih žena (Fond Erne Muser, b.d., mapa 33).

Z udeležbo v ženskih društvih je tako gotovo potekala politična socializacija, ki je vključevala spoznavanje diskurzov, in je obsegala tudi identitetsne oznake in politična stališča. S polformalnim in formalnim druženjem v društvih se je oblikovalo »politično sebstvo«, saj so akterke tudi nezavedno razvijale svoja politična stališča in prevzemale ideje tedanjega feminističnega gibanja. Toda hkrati je razmerje med feminističnimi cilji in »pravim razumevanjem komunizma« povzročalo med komunistkami nenehne razprave in sprožalo vprašanja o tem, koliko so »s feminizmom inficirane partijske intelektualke« (Fond Erne Muser, b.d., mapa 45, Pismo Poldki Kos, 14. 2. 1941). Tudi v povojnem obdobju so nekatere med njimi brez težav denimo priznale, da so jim bile vodilne predvojne feministke zgled. Erna Muser je na primer Vidi Tomšič glede Angele Vode zapisala:

In še »pod črto«: končno je bila tudi tvoja in moja vzornica, a vzorniki in vzornice imajo to slabo lastnost, da človeka prej ali slej razočarajo in se prekucnejo z oltarja, na katerega smo jih postavili. (Fond Erne Muser, b.d., mapa 48, Pismo Vidi Tomšič, 20. 3. 1970)

Kontinuiteti seveda lahko sledimo tudi v idejah. Po drugi svetovni vojni je Federativna ljudska republika Jugoslavija⁶ uvedla nekatere zakonodajno-institucionalne spremembe, ki so jih že pred vojno zagovarjali žensko gibanje in nekatere vidne posameznice. Posebej odločni so bili v takojšnjih povojnih letih ukrepi, povezani z zaščito mater in otrok, ki so imeli za enega od ciljev ženskam pomagati pri usklajevanju plačanega dela in materinstva. Posebej pomembna je bila tudi skrb za vojne vdove in sirote.

6 Tako se je država imenovala od leta 1945 do leta 1963, ko se je preimenovala v Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ).

Po mnenju nekaterih zgodovinarok in zgodovinarjev so bile v ozadju teh sprememb poleg zavezanosti države emancipaciji žensk tudi odkrite pronatalistične težnje, ki jih je motiviralo več dejavnikov (Bogdan, 2019). Po eni strani so državni pronatalizem spodbujale posebne povojne razmere, težnja, da se nadomesti vojne demografske izgube. Državni pronatalizem je moč opaziti v številnih povojnih tranzicijah. Podobne zakonodajne predloge je po prvi svetovni vojni zagovarjala in delno uresničila Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, zasledimo jih v zahodnih državah po obeh vojnah in tudi po vojni v Bosni in Hercegovini v devetdesetih letih.

Hkrati je pronatalizem, kakor se je oblikoval po letu 1945 v povojni Jugoslaviji, tudi posnemanje takratnega sovjetskega modela. Sovjetski model pronatalizma je v Jugoslaviji odločno vztrajal, kakor so pokazale raziskave, do spora z Informbirojem. Potem ko se je jugoslovanska država oddaljila od Sovjetske zveze in se podala na »tretjo pot«, se je preoblikovala tudi njena demografska politika. Pronatalistične težnje so nekoliko popustile, začela se je liberalizacija na področju reproduktivnih pravic. Na ta preobrat so vplivale tudi politike, ki so jih zagovarjale takratne vidne političarke, npr. Vida Tomšič, ki se je odločno zavzela za uvajanje kontracepcijskih sredstev. (Bogdan, 2019; Vehar, 2021)

Kmalu po letu 1945 so bili sprejeti tudi zakoni, ki so izenačili položaj nezakonskega in zakonskega otroka, enake pravice žensk in moških do otrok, pravica neporočenih uradnic do družinske podpore, možnost razveze, volilna pravica žensk. Večinoma gre za zahteve, ki so se pojavile v medvojnem obdobju in so bile končno le sprejete. V ta kontekst denimo sodi tudi pravica do delne liberalizacije splava, za katero so se nekatera ljubljanska ženska društva zavzela že na začetku tridesetih let.

4. Povojno delovanje organiziranih žensk na področju dobrodelnosti in socialnega varstva

Pri prepoznavanju kontinuitete s predvojnimi obdobjem ne gre zanemariti, da je po letu 1945 meja med državno vodeno in financirano socialno dejavnostjo in prostovoljnim, dobrodelnim angažmajem ostajala izrazito zbrisana. Hkrati so tako kot pred vojno v tem pogledu pomembno vlogo imele organizirane ženske, povezane v Antifašistično fronto žensk.

Po letu 1945 so bila vsa predvojna ženska društva razpuščena, delovala pa je Antifašistična fronta žensk (v nadaljevanju AFŽ). O možnostih avtonomnega delovanja AFŽ v odnosu do državnega aparata imajo zgodovinarji in zgodovinarke različna stališča. Nekateri jo pojmujejo kot izvrševalko partijske agende (Batinić, 2017; Funk, 2017), drugi pa poudarjajo, da so ženske, združene v AFŽ, vendarle imele možnost avtonomnega delovanja (Bonfiglioli, 2017). Vsekakor je partija Antifašistični fronti žensk naložila pomembne naloge v kontekstu povojne obnove, in to zlasti na socialnem področju.

Po navodilih, predstavljenih leta 1945 na prvem kongresu te organizacije, naj bi AFŽ delovala zlasti na štirih oseh povojne obnove: pri konsolidaciji oblasti, skrbi za matere in otroke, konsolidiranju bratstva in enotnosti ter rekonstrukciji državne civilne infrastrukture. Lokalne aktivistke so imele pomembno vlogo pri ustanavljanju sirotišnic, otroških kuhinj, imunizacijskih postaj ipd. (Bogdan, 2019; Rožman, 2011; Vehar, 2021).

Kakor ugotavlja Darja Zaviršek (2006, str. 18), lahko na organizacijski ravni

organizacijo AFŽ primerjamo z organizacijo Ženotdel, ženskim odsekom komunistične partije (s številnimi izpostavami), ki je bila ustanovljena leta 1919 s ciljem razširjanja idej komunistične partije.

Prav tako kot AFŽ-jevke so tudi ženske v Ženotdelu

organizirale izobraževalne tečaje, skrb za otroke, kolektivna srečanja žensk, organizirale so skrb za sirote, razdeljevale hrano, skrbele za bivanjske razmere ljudi in izvajale promocijo javnega zdravja in higiene. (Prav tam)

O prispevku Antifašistične fronte žensk na socialnem področju v prvih povojnih letih sta pisala tudi Jure Gombač (1998) in Mateja Jeraj (2005). Pokazala sta, da je bil zasebni angažma tik po vojni ključen pri reševanju socialnih vprašanj. Obstajala so

pričakovanja, da bo v bodoči svobodni Sloveniji narodna oblast z lahkoto iz javnih sredstev skrbela za vse nepreskrbljene zavedne Slovence. Ukinjene so bile cerkvene in laične dobrodelnostne ustanove, skrb za reševanje socialnih vprašanj je prevzela država. (Jeraj, 2005, str. 178)

Toda takoj po vojni zaradi gospodarskih razlogov in vsesplošnega pomanjkanja strokovno usposobljenega kadra to ni bilo uresničljivo, zato je poleg drugih množičnih organizacij pomagala tudi AFŽ, ki naj bi bila za takšno delo posebej poklicana, saj naj bi bile ženske v skladu z idejo »socialnem materinstvu« kot matere naravno zavezane skrbstvenemu delu. Sam koncept je sicer že pred vojno razvila in o njem pisala Alojzija Štebi. Podobno so v svojih besedilih in govorih poudarjali po letu 1945 tudi novi nosilci oblasti, med drugim tudi tedanja ministrica za socialno politiko Vida Tomšič. (Jeraj, 2005; Gombač, 1998)

Takoj po vojni je AFŽ pri reševanju socialnega vprašanja sodelovala predvsem s pomočjo nabiralnih akcij. Te so zaradi boljšega nadzora že leta 1946 potekale strogo pod okriljem t. i. uprave Socialnega fonda OF (Jeraj, 2005). Pomembno je npr. prispevala že leta 1945 k nabiralni akciji z naslovom »Noben otrok v Jugoslaviji ne sme biti nepreskrbljen« (*Ljudska pravica*, 1945) in s posebnimi vsakoletnimi prizadevanji v okviru »Tedna matere in otroka«. Leta 1946 je Ministrstvo za socialno skrbstvo dalo tudi pobudo za ustanovitve t. i. patronatov. Delovali so tako, da je ena ali več množičnih organizacij z materialnimi sredstvi ali prostovoljnim delom pomagala kateri od socialnih ustanov, npr. otroškim domovom.

Tako je AFŽ že leta 1946 delovala kot patron 34 domovom in internatom, leta 1947 je imela 37 patronatov in leta 1948 že 57 (Arhiv Republike Slovenije, Glavni odbor Antifašistične fronte žena Slovenije, t.e. 7). Po letu 1947 se je pomen pridobivanja denarnih prispevkov sicer zmanjšal, pomembnejša je postala pomoč AFŽ pri organiziranju in delu socialnih ustanov in mladinskih domov ter posvetovalnic (Jeraj, 2005). Manj uspešno je AFŽ (skupaj z drugimi množičnimi organizacijami) v Sloveniji gradila tudi jasli. Te so ob povečevanju ženske delovne sile postajale vse pomembnejše (Arhiv Republike Slovenije, Glavni odbor Antifašistične fronte žena Slovenije, t.e. 7). Članice AFŽ so organizirale tudi mrežo obiskovalk, ki so nadzorovale rejnike (Jeraj, 2005; Zaviršek, 2005; 2006).⁷

A zaradi političnih in planskih zahtev takratne oblasti, ki pogosto niso ustrezale realnim potrebam, je navdušenje nad prostovoljnim dobrodelnim delom med članicami AFŽ zamiralo (Gombač, 1998; Jeraj, 2005). Hkrati je sólo vodstvo AFŽ, najverjetneje po nareku partije, začelo poudarjati, da mora biti glavna naloga organizacije »politična vzgoja« in da nalog, kot je »socialno-skrbstveno delo« ali »prosvetno delo ne gre razvijati predaleč« (Arhiv Republike Slovenije, Glavni odbor Antifašistične fronte žena Slovenije, t.e. 7).

Do leta 1948 se je ženska organizacija tako »prenehala ukvarjati s splošnimi socialnimi vprašanji in se osredotočila zgolj na vprašanje materinstva« (Jeraj, 2005, str. 184–185), torej predvsem na skrb za otroke, zlasti sirote. Hkrati so se prostovoljne dejavnosti Antifašistične fronte žensk začele umikati tudi zato, ker je vse več nalog na področju socialnega varstva začela prevzemati država. To delo na področju socialnega varstva je posrkalo tudi nekatere članice Antifašistične fronte žensk, kot je že leta 1945 napovedovala in upala Vida Tomšič (1945):

Naš cilj je, da preko naše organizacije mobiliziramo in aktiviramo žene, ki bi po kratkih strokovnih kurzih lahko delale v raznovrstnih ustanovah socialnega skrbstva.

Veliko vidnih predstavnic AFŽ je, poleg že večkrat omenjene Vide Tomšič, začelo zelo hitro delati pod okriljem Ministrstva za socialno skrbstvo,⁸ tudi na najvišjih položajih.

Dana Kozak, ki je delovala kot članica glavnega odbora AFŽ, je bila v letih po vojni hkrati zaposlena kot načelnica Kontrolnega oddelka omenjenega ministrstva. Podobno velja za Ano Zihlerl, ki je delovala kot članica glavnega odbora AFŽ in hkrati kot načelnica Oddelka za skrbništvo na ministrstvu.

7 Vloga t. i. terenskih obiskovalk, ki so se ponekod imenovala tudi terenske socialne delavke ali poverjenice, je bila nekoliko ambivalentna, saj je pri njihovem obiskovanju družin ob socialni pomoči šlo tudi za preverjanje politične lojalnosti. Več o tem v Zaviršek (2005).

8 Prehod prej dobrodelno dejavnih AFŽ-jev v plačano delo znotraj socialnega varstva kljub temu ni bil povsem samoumeven ali v očeh državne oblasti zaželen. Ko je leta 1955 ustanovljena Šola za socialno delo, ki je potem profesionalno usposabljala kader za socialno delo, je bilo v prvih letih slušateljic manj kot slušateljev. Za omenjene »terenske obiskovalke« oziroma poverjenice je bil študij socialnega dela bolj zaprt, kot bi bilo pričakovati glede na njihove predhodne izkušnje. Več o tem v Zaviršek (2005; 2006).

Cita (Lovrenčič) Bole in Marjana Draksler sta ob funkciji znotraj AFŽ prav tako delali na Ministrstvu za socialno skrbstvo. Prva je vodila Odsek za zaprto zaščito, torej za institucionalno oskrbo, druga je bila referent za domove, obe na Oddelku za mladinsko skrbstvo.

Poleg naštetih so vidne položaje v socialnem varstvu imele npr. še Krista Šuler, Milena Mohorič in Nika Taufer (por. Arko), ki je bila s svojo sestro Vido pred vojno tudi članica Doma visokošolk, vse so bile tudi aktivne v AFŽ Ljubljana (Arhiv Republike Slovenije, Glavni odbor Antifašistične fronte žena Slovenije, t.e. 7). Nika Taufer (por. Arko) je pozneje postala urednica *Naše žene* (1949–50), direktorica Sveta za zdravstvo in socialno politiko LRS, pomagala je ustanoviti Šolo za socialno delo v Ljubljani (1955) in na njej tudi predavala družinsko pravo (Zaviršek, 2006).

Nekatere posameznice, ki so tik po vojni profesionalno delovale znotraj socialnega varstva, so svoja razmišljanja občasno objavljale tudi v *Naši ženi*, glasilu AFŽ ali na drugih mestih. Njihovi članki so se osredotočali izrazito na napredek, ki naj bi ga na področju socialne in zdravstvene zaščite (mater in otrok) uspelo narediti novi državi, in so v tem pogledu poudarjale prelom s predvojnimi obdobjem. Vida Tomšič (1945, str. 95) je tako opisovala prednosti nove socialne politike v primerjavi s predvojnimi dobrodelnimi delovanjem:

Na polju socialne politike (...) moramo mi žene razviti največjo aktivnost, tako posamezno, kakor v svoji antifašistični organizaciji. Tudi v stari Jugoslaviji je obstajalo socialni skrbstvo, obstajala so razna humanitarna društva. Nočem vam govoriti o tem, kako je vse delo na tem polju v stari Jugoslaviji ostajalo na papirju, kako so ga izkoriščali razni vladajoči režimi v svoje namene in kako privatna iniciativa posameznih humanitarnih društev kljub dobri volji posameznikov ni mogla zajeti vsega in je na ta način morala vnašati in je vnašala še več zmede. Že pri onih, ki so podporo prejeli.

V nadaljevanju je Vida Tomšič dodala, da je nova socialna politika nove Jugoslavije prelom s sistemom milosti in dobrotništva kot osnove socialne politike (Tomšič, 1945).

Milena Mohorič, ki je bila do leta 1947 načelnica Oddelka za mladinsko skrbstvo, je v članku z zgovornim naslovom *Naši uspehi pri zaščiti matere in otroka* poudarjala prednosti, ki naj bi jih na tem področju zagotavljala nova jugoslovanska ustava iz leta 1946. Nato je napredek v Sloveniji po letu 1945 vzporejala z domnevno katastrofalnimi razmerami v »zapadnem svetu« in seveda v stari Jugoslaviji. Zanimivo je, da se v svoji oceni o predvojni zdravstveni in socialni zaščiti mater in otrok ni spomnila na prispevek ženskih društev, čeprav je tudi sama delovala tedaj v tej smeri znotraj JZŽ. Po njenem mnenju naj bi zdravstveno zaščito mater in otrok v stari Jugoslaviji vodili izključno zdravniki s pomočjo klera, ki naj bi se s takšnim delom tudi denarno okoriščali.

Socialno-pravno zaščito sirot naj bi tedaj vodilo sodišče, higiensko zaščito pa Higienski zavod, ki kljub naporu tamkajšnjih strokovnjakov, npr. Bojana Pirca, ni bil pretirano uspešen zaradi preskromnih finančnih sredstev.

Ljudska skupščina LRS po letu 1945 naj bi takšnemu delu priskrbela občutno večja finančna sredstva. Po mnenju Milene Mohorič (1948) naj bi v povojnem obdobju pomenila prednost zlasti dva posega oblasti: namesto sodišč so zdaj socialno zaščito prevzeli t. i. okrajni ljudski odbori, torej organi državne oblasti v okraju, kjer so se s tem področjem ukvarjali mladinski referenti.

Na krajevnem Ljudskem odboru je (bil) postavljen operativni organ prostovoljne socialne službe, obiskovalka, ki ima dovolj pooblastil, da lahko uspešno vrši svoje delo. Poleg tega je bil ustanovljen množični kontrolni organ, Socialno-zdravstveni svet. Obiskovalk je bilo v letu 1948 že 1765, medtem ko je bilo socialno-zdravstvenih svetov 1124, obe instituciji naj bi pričali o tem, da je ta povsem na novo organizirana socialna služba segla do osnovne edinice, do kraja. Bodoča naloga je, še bolj utrditi obiskovalki položaj, jo nadalje usposobiti za odgovorno delo, ki ga vrši, in ji predvsem nuditi tudi priznanje.

Po sporu z Informbirojem leta 1948 se je na področju zaščite otrok začel kazati tudi premik k tesnejšemu povezovanju v nove mednarodne mreže. Pri tem so imele pomembno vlogo organizirane ženske, podobno kot pred vojno. Pomemben je bil denimo prispevek AFŽ pri aktivnostih Mednarodnega dečjega fonda. Ta sklad, pozneje bolj znan s kratico UNICEF, je OZN ustanovila leta 1946. Jugoslavija je v prvih letih prispevala sredstva v ta sklad, a je sredstva iz njega tudi prejemala. Toda pri razdeljevanju pomoči so se pogosto pojavljale težave. Kakor je pisala tudi *Naša žena*, naj bi nekateri pomoč Mednarodnega dečjega fonda napačno razumeli kot miloščino kapitalističnih ZDA, čeprav je šlo v resnici za pobudo OZN. Poleg tega je zaradi napačne logistike pomoč, po navadi v obliki živil, ostajala neporabljena. Po sporu z Informbirojem se je naklonjenost javnosti takšni obliki pomoči, ki ji je Sovjetska zveza nasprotovala, v Jugoslaviji povečala. K popularizaciji in smotrni porabi sredstev Mednarodnega dečjega fonda v Sloveniji naj bi, kakor je pisala *Naša žena* (1951), pomembno pripomogla prav AFŽ, posebej njena ljubljanska sekcija.

V kontekstu mednarodnih pobud za zaščito otrok velja poleg Mednarodnega dečjega fonda takoj po vojni omeniti tudi z njim povezano Mednarodno unijo za zaščito otrok, ki je nastala leta 1946 ob združitvi Mednarodne unije za pomoč otrokom, ustanovljene leta 1920 v Ženevi, in Mednarodne zveze za zaščito otrok, ustanovljene leta 1921 v Bruslju. Pred vojno ustanovljena Mednarodna unija za pomoč otrokom je v stari Jugoslaviji delovala v povezavi z Unijo za zaščito dece, ki sva jo že omenili kot organizacijo, pri kateri je ženska predvojna dobrodelna dejavnost imela pomembno vlogo. Posebej pomembno je, da je Mednarodna unija za zaščito otrok leta 1954 v Zagrebu organizirala mednarodni kongres za zaščito otrok. Na njem so obravnavali številna pomembna vprašanja, na primer odnos med državno zaščito otrok in družino, posebno obravnavo otrok z vojnimi travmami in otrok s posebnimi potrebami ter otrok iz enostarševskih družin. Posebej so se

ukvarjali tudi s problematiko »case work«, individualizirane metode dela, ki so jo tedaj uporabljali v socialnem delu na Zahodu, jugoslovanska oblast pa ji zaradi odmika od kolektivističnih načel/skupnostnega družbenega dela ni bila posebej naklonjena (*Naša žena*, 1954, str. 225–226).

Petdnevno konferenco, v okviru katere so sodelovali udeleženci iz številnih držav, je odprl Tito, nato je spregovorila Branka Savić, generalna tajnica Sveta društev za socialno zaščito otrok v Jugoslaviji in članica glavnega odbora AFŽ Srbije. V naslednjih dneh so referate predstavili ugledni mednarodni strokovnjaki in strokovnjakinje, ki so delovali na področju socialne zaščite otrok, med drugimi tudi Erna Sailer (*Ljudska pravica*, 1954), vodja šole za socialno delo na Dunaju in pozneje tudi ustanoviteljica avstrijskega Komiteja za socialno delo (Anonimno, 1980, str. 650).

Poročila omenjajo tudi 20 referentk in referentov iz Slovenije. Pri tem je najverjetneje šlo za pomembne snovalce in snovalke Zveze prijateljev mladine, ki je bila ustanovljena leto pred tem (1953) in v okviru katere so, ko je vladajoča oblast istega leta AFŽ razpustila, delovale nekatere znane članice AFŽja, npr. Olga Kraigher in Helena Puhar. Manj kot tretjino širšega odbora Zveze prijateljev mladine na začetku so sestavljale ženske, večina sicer učiteljice, urednice otroških revij itd. Prva predsednica Zveze prijateljev mladine je postala Ada Krivic, ki je na področju socialnega varstva delovala že pred vojno, po osvoboditvi je bila med drugim vodja delegacije Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Beogradu in predsednica Sveta za socialno varstvo v Sloveniji (Drčar Murko, 2013).

Sklep

Ob opazovanju kontinuitete med obema obdobjema se tako kaže prenos idej in ljudi, ki so v novem političnem sistemu ustvarjali novo državo tudi s predvojnimi zamislimi in strokovnimi kadri. Navsezadnje je bil model zaposlitve žensk na Ministrstvu za socialno politiko, ki ga je udejanjila povojna oblast, razvit že v stari Jugoslaviji. Hkrati se ob opazovanju tega fenomena razodevajo mehanizmi pozabe, saj je povojna oblast namreč že takoj po vojni hotela vzpostaviti ostro ločnico v odnosu do predvojnega časa. Pozaba je tako žensko delo za reformo socialnega sistema spet potiskala med dobrodelnost in akterke feminističnega gibanja na Slovenskem spet v sfero zasebnega oziroma primernih spolnih vlog, s tem pa jim odrekala moč in delovanje ter prikrila njihove uspehe.

Izšle so številne brošure, ki so opozarjale, kaj novega je oblast uvedla, npr. v slovenščino prevedena knjižica Ane Prokop Kulenović *Ženska enakopravnost, zakon in družina* (1946), ki je že v naslovu opozorila, da so bile ženske v stari države brezpravne in nezaščitene (Prokop Kulenović, 1946, str. 1). Kot dokaz o prelomu s starimi časi je bilo napisanih veliko trditev, med drugim tudi, da sta bila v nekdanji Jugoslaviji družina in zakon osebna stvar posameznika, čeprav se je govorilo, da sta pod zaščito države, država pa naj ne bi nič

storila tudi za zaščito otrok (Prokop Kulenović, 1946, str. 5). Podobne članke zasledimo tudi v paradnem časopisu AFŽ, *Naši ženi*. Vida Tomšič (1945, str. 94) je na prvem kongresu AFŽ Jugoslavije leta 1945 ugotavljala:

V mnogih pokrajinah naše predvojne Jugoslavije so ljudje stanovali slabše kot živina, naše matere so rodile svoje otroke na gnojiščih brez vsake pomoči. Ni bilo ne materinskih domov, niti babic. Vse lepe besede in zakoni o zaščiti matere, posebno matere delavke, o njenih pravicah, o dečjih domovih, so ostajale na papirju.

Članki iz *Naše žene* so pozivali AFŽ, največjo prostovoljno žensko organizacijo, naj načrtno in sistematično organizira preskrbo otroških domov in bolnišnic (Kovačič, 1945, str. 24) in hkrati tudi opozarjali, da je AFŽ prerasla dobrodelno organizacijo in postala politična organizacija (Puhar, 1945, str. 61). Za vsemi temi formulacijami se skrivajo podobne ideje kot pred vojno, do neke mere pa so tudi *Našo ženo* soustvarjale iste akterke, ki bi jih pred vojno lahko srečali v JŽZ, npr. Erna Muser, Zima Vrščaj Holy, torej ženske, ki jih je preprosto zanimalo vprašanje diskriminacije žensk. Novi oblastniki so si torej želeli ideološki in dejanski prelom, toda modelov preteklosti tudi na področju razvoja socialne politike, enakopravnosti žensk in razvoja socialnega dela niso mogli obiti.

Viri

Arhiv Republike Slovenije

Arhiv Republike Slovenije, Glavni odbor Antifašistične fronte žena Slovenije, t.e. 7.

Arhiv Republike Slovenije, Zbirka spominskega gradiva o delavskem gibanju, Historiat dela med ženami, škatla 12.

Arhiv Republike Slovenije, Zbirka spominskega gradiva o delavskem gibanju, Upravno sodišče za Slovenijo.

Arhiv Republike Slovenije, Zbirka spominskega gradiva o delavskem gibanju, Dopis 31. 12. 1945.

Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine. II. Oddelek. Fascikel 7–3, Pravni položaj žene.

Anonimno (1980). Sailer Emma. V W. Röder, & H. A. Strauss (ur.), *Biographisches Handbuch der Deutschsprachigen Emigration nach 1933. Vol. 1: Politics, Economy, Public Life* (630). Munich: Saur.

Batinić, J. (2017). Motherhood and the Yugoslav communist state in the revolutionary era, 1943–1953. V H. Barron, & C. Siebrecht (ur.), *Parenting and the state in Britain and Europe, c. 1870–1950* (str. 255–276). Cham: Palgrave Macmillan.

Bogdan, B. (2019). *Reproductive regulation in socialist Yugoslavia: a social and cultural history* (doktorska disertacija). Melbourne: Monash University.

Bonfiglioli, C. (2012). *Revolutionary networks: women's political and social activism in Cold War Italy and Yugoslavia (1945–1957)* (doktorska disertacija). Utrecht: Utrecht University.

- Budna Kodrič, N. (2003). (Slovensko) splošno žensko društvo. V N. Budna Kodrič, & A. Serše (ur.), *Splošno žensko društvo 1901–1945 od dobrih deklet do feministk* (str. 74–96). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- Delap, L. (2007). *The feminist avant-garde: Transatlantic encounters of the early twentieth century*. New York: Cambridge University Press.
- Dobaja, D. (2018). *Za blagor mater in otrok. Zaščita mater in otrok v letih 1919–1941*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Drčar Murko, M. (2013). ADA DEQUAL KRIVIC – Lik prve predsednice ZPMS. V M. Strucet, & al., (ur.), *60 let za dobro otrok: 1953–2013* (str. 73–79). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Ferree, M., & McClurg Müller, M. (2004). »Feminism and the womens movement: a global perspective«. V D. A. Snow, S. A. Soule; H. Kriesi (ur.), *Blackwell companion to social movements* (str. 576–607). Malden, Mass: Blackwell.
- Fond Erne Muser (b.d.). NUK, Rokopisni oddelek. Ms 1432 Erna Muser.
- Funk, N. (2017). A very tangled knot: official state socialist women's organizations, women's agency and feminism in Eastern European state socialism. *European Journal of Women's Studies*, 21(4), 344–360.
- Gombač, J. (1998). *Nova ideja socialnega skrbstva v Sloveniji med leti 1944 in 1950* (diplomsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Goršič, F. (1921). *Socialna zaščita dece in mladine*. Ljubljana: Tiskovna zadruga.
- Grubacki, I., & Selišnik, I. (2022). The National Women's Alliance in Interwar Yugoslavia: between the feminist reform and institutional social politics. *Women's History Review's*. Pridobljeno 19. 12. 2022 s <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09612025.2022.2100569?needAccess=true>
- Hočevar, P. (1969). *Pot se vije*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Jeraj, M. (2003). Minka Govekar. V N. Budna Kodrič, & A. Serše (ur.), *Splošno žensko društvo 1901–1945 od dobrih deklet do feministk* (str. 144–154). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- Jeraj, M. (2005). *Slovenke na prehodu v socializem: vloga in položaj v Sloveniji 1945–1953*. Ljubljana: Arhiv republike Slovenije.
- Jutro* (1926). Dečji in materinski dom kraljice Marije v Ljubljani, 21. 3. 1926, 3.
- Jutro* (1932a). Potreba po socialni vzgoji I, 14. 3. 1932, 6.
- Jutro* (1932b). Potreba po socialni vzgoji II, 21. 3. 1932, 6.
- Jutro* (1935). Zbor dravske sekcije Jugoslovanske ženske zveze, 16. 5. 1935, 4.
- Kacin-Wohinz, M., & Verginella, M. (2008). *Primorski upor fašizmu: 1920–1941*. Ljubljana: Društvo Slovenska matica.
- Klasinc Škofljanec, A. (2003). Cirila Štebi Pleško. V N. Budna Kodrič, & A. Serše (ur.), *Splošno žensko društvo 1901–1945 od dobrih deklet do feministk* (str. 210–215). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- Kovačič, O. (1945). Še ena velika naloga Antifašistične fronte žena. *Naša žena* 4(2–3), 23–24.
- Krivic, A. (2004). Skrb za ogrožene družine z otroki v Ljubljani v času od parila 1941 do maja 1945. V M. Štrajnar, idr. (ur.), *Ilegalčki II*. (str. 325–347). Ljubljana: Društvo ZAK – društvo za proučevanje zgodovine, antropologije in književnosti.
- Kržišnik, C. (2014). Pediatrična klinika in katedra za pediatrijo medicinske fakultete v Ljubljani skozi čas. *Slovenski pediater* 21 (str. 3–4). Tematska številka. Pridobljeno 6. 7. 2022 s http://www.slovenskapediatrija.si/portals/0/clanki/2014/2014_3-4_21_web1.pdf

- Leskošek, V. (2006). Žensko gibanje in socialno delo. V D. Zaviršek, & V. Leskošek, *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: med družbenimi gibanji in političnimi sistemi* (str. 39–60). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Ljudska pravica* (1945). Preskrba osirotelih otrok je naloga nas vseh, 19. 8. 1945, št. 101, 4.
- Ljudska pravica* (1954). Vzgoja otrok v izrednih razmerah, 2. 9. 1954, 2.
- Mohorič, M. (1948). Nekaj misli k vprašanju o vzgoji predšolskega otroka. *Naša žena*, 6(9), 18.
- Muser, E. (1970). Dom visokošolk. V S. Gerk, I. Križnar, & Š. Ravnikar Podbevšek (ur.), *Slovenke v narodnoosvobodilnem boju I.* (str. 52–58). Ljubljana: Borec.
- Pleško Štebijeve, C. (1932). Materinske penzije. *Ženski svet*, 10, 147–150.
- Naša žena* (1951). Mednarodni dečji fond pri delu, 10(1), 19–20.
- Naša žena* (1954). Ob tednu otroka, 13(8/9), 225–226.
- Primorski dnevnik* (1956). Ob smrti Lojzke Štebijeve, 15. 8. 1956, 3.
- Prokop Kulenović, A. (1946). *Ženska enakopravnost, zakon in družina*. Ljubljana: Antifašistična fronta žena Hrvatske.
- Puhar, H. (1945). Iz referata tovarišice Helene Puharjeve o politično organizacijskem delu Antifašistične fronte žena Slovenije v času od I. do II. Kongresa. *Naša žena*, 4(4–5), 61–62.
- Rožman, S. (2011). *Reproduktivne pravice žensk in širjenje polja avtonomije na primeru Slovenije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Selišnik, I., & Cergol Paradiž, A. (2016). Delovanje žensk od karitativnosti do socialnega dela: zgodovinski pregled razvoja dobrodelnosti in začetki idej socialnega dela v letih 1850–1941 na Slovenskem. *Socialno delo*, 55(5–6), 239–251.
- Slovenski poročevalec* (1945). Splošno žensko društvo se je razšlo, 4. 8. 1945, 1.
- Statut žene (1937). *Ženski pokret*, 18(1–2), 6–15.
- Štebi, A. (1918). *Demokratizem in ženstvo*. Ljubljana: Slovenska Socijalna Matica.
- Štebi, A. (1925). Za novi smer u feminističkom pokretu. *Ženski pokret*, 5(7), 242.
- Štebi, A. (1926). O našem radu u društvima. *Ženski pokret*, 6(9/10), 392–400.
- Štebi, A. (1929). *O saradnji društava: referat održan na godišnjoj skupštini Jugoslovenskog narodnog ženskog saveza u Splitu, 8 oktobra 1929 godine*. Beograd: Narodni ženski savez.
- Štebi, A. (1933). Skupština Jugoslovenskog ženskog saveza. *Ženski pokret*, 14(6), 66–68.
- Tomšič, V. (1945). Socialno skrbstvo kot najvažnejša naloga AFŽ pri obnovi dežele. *Naša žena*, 4(4–5), 94–99.
- Vehar, M. (2021). *Spolna vzgoja v Sloveniji od spremembe družbenopolitičnega sistema po drugi svetovni vojni do konca 60. let* (doktorska disertacija). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Vode, A. (2000). *Spomini in pozaba. Zbrana dela Angele Vode III.* Ljubljana: Krt.
- Zaviršek, D. (2005). »Ti jih boš naučila nekaj, ostalo bo naredil socializem!« Zgodovina socialnega dela med leti 1945 in 1961. V D. Zaviršek (ur.), »*Z diplomo mi je bilo lažje delat!*« (str. 7–45). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Zaviršek, D. (2006). Spol in profesionalizacija socialnega dela v socializmu: primerjalna analiza / Gender and professionalization of social work in socialism. V D. Zaviršek, & V. Leskošek (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: med družbenimi gibanji in političnimi sistemi* (str. 15–38). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Zgodovinski arhiv Ljubljana (b.d.). LJU 285, škatla 7, Novi Sad.
- Živanović, M. (1936). Zaštita djece. *Ženski pokret*, 25(4–6), 41–47.